

eenschrijven van getallen – zo die al in letters worden aangegeven – bestaan duidelijke regels die te weinig bekend zijn' (p.21). Het is natuurlijk een kwestie van smaak maar zelf word ik altijd een beetje weerspanning van zo'n minzame benadering. En als ik dan lees: 'Schrijft men in het Engels Davis Cup, wij kunnen van deze eigennaam + zelfstandig naamwoord een samenstelling maken door slechts een koppelteken toe te voegen: Davis-Cup' (p.25), dan denk ik obstinaat: 'Maar wij willen helemaal geen samenstelling maken van deze eigennaam plus zelfstandig naamwoord'.

Er wordt te veel gesuggereerd dat er regels zijn die een oplossing bieden. Die suggestie is niet juist. Als die regels er al zijn, dan zijn ze bijzonder lastig te formuleren en ook de auteur slaagt daar niet in. Na zijn aankondiging: 'Toch kan door nadere bestudering van de Nederlandse taal een aantal duidelijke regels worden afgeleid', geeft hij helemaal geen regels maar rijtjes: 'Woorden voorafgegaan door «te» worden in onderstaande gevallen niet aaneengeschreven'. Dan volgt er een rijtje en vervolgens: 'Wel aaneen', waarop weer een rijtje volgt (p.9). Die rijtjes vind ik prima; je vindt er meestal wel in wat je zoekt. Maar ik wil niet aangewreven krijgen dat ik een domoor ben die zulke rijtjes nodig heeft omdat ik de Nederlandse taal niet nader heb bestudeerd. Bovendien, ook als je al een regel kunt formuleren, dan nog zijn de uitzonderingen de lastigste gevallen.

Literatuur

- Renkema, J., *Schrijfwijzer*. Volledig herziene editie. 's-Gravenhage, SDU, 1989.
Woordenlijst van de Nederlandse Taal. 's-Gravenhage, SDU, 1954.

VERSLAG

Lotteke de Kruijff: European Dyslexia Conference 1992

Op 19 en 20 maart 1992 is in Amsterdam de 'European Dyslexia Conference 1992' gehouden. Deze eerste internationale conferentie over dyslexie in Nederland werd georganiseerd door de Stichting International Dyslexia Association¹ en had als ondertitel *Dyslexie – belangwekkende ontwikkelingen in diagnostiek, behandeling en onderzoek*. Aan de conferentie namen zo'n 900 mensen deel, waaronder dyslectici, ouders van dyslectische kinderen, leerkrachten uit het basis-, speciaal en voortgezet onderwijs, remedial teachers, orthopedagogen, neuro(psycho)logen en andere wetenschappers. De organisatie wilde met deze conferentie bijdragen aan een bredere maatschappelijke acceptatie van de handicap en aan de verbetering van de hulpverlening aan dyslectische kinderen, jongeren en volwassenen.

Gedurende vier dagdelen werden vier hoofdlezingen en twaalf parallelsessies gehouden. Voor de hoofdlezingen waren vooraanstaande onderzoekers op het gebied van dyslexie uitgenodigd. Elk dagdeel begon met een hoofdlesing gevolgd door een parallelsessie van voornamelijk drie of vier korte lezingen. Bij de lezingen waren simultaanvertalingen in het Engels of het Nederlands mogelijk.

Tijdens de pauzes kon men allerlei stands bezoeken van diverse organisaties en instituten. In de wandelgangen wisselden deelnemers veel informatie uit. Nogal wat ouders en leerkrachten blijken, noodgedwongen, zelf de stap te hebben genomen om meer kennis op te doen over dyslexie. Naar een conferentie gaan als deze is een van de mogelijkheden om meer te weten te komen van het probleem waar hun kinderen en/of sommige van hun leerlingen mee kampen.

Hieronder zal ik verslag doen van de opening door staatssecretaris Wallage, reacties op deze opening, de forumdiscussie over het overheidsbeleid, een aantal lezingen en mijn persoonlijke indruk van deze twee conferentiedagen.

Minder speciaal onderwijs?

Staatssecretaris *J. Wallage* opent de conferentie met een pleidooi voor zijn beleid. Volgens Wallage moet er meer kennis gebundeld worden door samenwerking van scholen of het vormen van scholengemeenschappen. Minder speciaal onderwijs en meer verantwoordelijkheid bij de reguliere scholen, is zijn pleidooi. Het formatiebudgetsysteem moet de scholen meer ruimte bieden om zelf prioriteiten te stellen. Dan kan men een specialist in huis halen in plaats van een leerling doorverwijzen. Met deze openingstoespraak geeft Wallage de conferentie voldoende discussiestof: de zaal reageert enigszins cynisch.

D.J. Bakker, hoogleraar Neuropsychologie van Kind en Volwassene aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en tevens verbonden aan het Paedologisch Instituut in Duivendrecht, reageert in zijn lezing op het door Wallage voorgenomen beleid, door voorwaarden te stellen. Toekomstige leerkrachten moeten meer kennis hebben van dyslexie en eventuele doorverwijzingsmogelijkheden. Verder moet iedere school een gespecialiseerde (leer)kracht hebben, liefst binnen de school, om te signaleren, te diagnosticeren en te verwijzen naar gespecialiseerde instituten. Zo'n gespecialiseerde (leer)kracht moet dan ook het contact onderhouden tussen de school en het instituut.

Ook *J.J. Dumont*, hoogleraar Orthopedagogiek aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, reageert in zijn lezing kritisch op het standpunt van Wallage. Hij raadt ouders aan zich te verzetten tegen de plannen van de overheid. Nog tijdens het congres wordt door de congresgangers gereageerd. Een spandoek maakt duidelijk dat men tegen de opheffing is van de wet op het speciaal onderwijs.

Tijdens de forumdiscussie over het overheidsbeleid krijgt de heer *Muutingh* van het minis-

terie van Onderwijs en Wetenschappen, veel kritiek en vragen te horen. Muutingh stelt dat het beleid erop is gericht de negatieve spiraal, waarin steeds meer kinderen naar het speciaal onderwijs worden verwezen, te doorbreken. Dit moet gebeuren door minder speciaal onderwijs te financieren en dit geld te laten toekomen aan het reguliere onderwijs.

Toehoorders werpen tegen dat de basisvorming op den duur een verkapte bezuinigingsmaatregel is zodat scholen geen ruimte hebben voor een ander beleid ten bate van zwakkere leerlingen. Men verwijt de overheid dat haar beleid er juist de oorzaak van is dat steeds meer kinderen naar het speciaal onderwijs worden verwezen. Bij voorbeeld door het verdwijnen van aparte kleuterscholen is de deskundigheid van kleuterleidsters verloren gegaan. Ook zijn de groepen in het onderwijs veel te groot voor leerkrachten om aandacht te hebben voor de leerproblemen van individuele leerlingen. Bij (toekomstige) leerkrachten ontbreekt de nodige kennis omdat in de opleidingen geen ruimte is om aandacht te schenken aan problemen als dyslexie. Daarbij ontbreekt het ook aan goed materiaal.

De heer Rebel, directeur van een grote basisschool, merkt op dat de wetenschap het probleem dyslexie naar zich heeft toegetrokken. Hierdoor is het gevoel ontstaan dat dyslexie een te moeilijk probleem is voor 'gewone' leerkrachten. Een orthopedagoge uit de zaal versterkt dit gevoel door te betogen dat leerkrachten zouden moeten onderkennen dat zij inderdaad geen tijd en kennis hebben om aandacht te schenken aan de vele verschillende leer- en/of leesproblemen binnen een groep. Zij pleit voor het vaker binnen een school halen van een specialist, die wel de kennis en de tijd heeft.

Een belangrijke vraag uit de zaal aan Muutingh is: wat te doen als scholen weigeren prioriteiten te stellen op het gebied van kinderen met dyslexie of andere leerproblemen? Muutingh antwoordt hierop dat er veel te vaak van de overheid wordt verwacht dat zij de problemen moet (kunnen) oplossen. Volgens hem moeten belanghebbende groepen als ouders zich beter organiseren opdat zij zelf deze problemen te lijf kunnen gaan. Wanneer er werkelijk problemen komen, kan men alsnog bij het ministerie terecht, aldus Muutingh.

Van de Horst, voormalig bestuurslid van de oudervereniging Balans, ziet liever dat het ministerie preventieve maatregelen neemt, in plaats van als vangnet te fungeren. Van de Horst benadrukt dat het noodzakelijk is om meer plaatsen te creëren op opleidingen tot remedial teachers. Voor deze opleidingen zijn namelijk jarenlange wachtlijsten.

Anatomische verschillen

A. Galaburda uit de Verenigde Staten gaat in zijn lezing in op de nieuwste bevindingen op het gebied van de anatomie van de hersenen met betrekking tot dyslexie. De lezing is heel interessant maar erg specialistisch.

D.J. Bakker geeft een overzicht van verschillende wetenschappelijke benaderingen van dyslexie. Bakker neemt hiervoor de hersenen als uitgangspunt en komt zo gedeeltelijk op het verhaal van Galaburda terug. Op basis van recente bevindingen veronderstelt men momenteel dat er bij dyslectici een afwijking in de genetische codering en de (prenatale) hormoonbalans bestaat. Daardoor treden er ontwikkelingsstoornissen op bij bepaalde hersencellen, voor en vlak na de geboorte. Bakker betoogt dat, ondanks geconstateerde anatomische verschillen in de hersenen van niet-dyslectici en dyslectici, er geen oorzakelijke verbanden zijn aangetoond. Daarbij ontstaan hersenafwijkingen niet alleen door gen-afwijkingen, maar ook door negatieve invloeden uit de omgeving.

Vanuit de gebieden neuropsychologie, orthodidactiek en farmacologie probeert men iets aan de problemen van dyslectici te doen. Ook wordt er onderzocht of het mogelijk is om preventief te werk te gaan. Volgens (psycho)neurologen zijn er verschillende typen dyslexieën, dus ook diverse behandelingen noodzakelijk.

Orthodidactische behandeling

J.J. Dumont gaat in op een onderzoek met twintig leerlingen uit het basis- en voortgezet onderwijs. Dit onderzoek, het derde in een reeks, heeft tot doel na te gaan wat de effectiviteit is van een orthodidactische behandeling.

Dumont hanteert zeven criteria bij het stel-

len van dyslexie als diagnose. Te weten: achterstand in lezen en spellen, gemiddelde intelligentie, discrepantie tussen intelligentie en schoolvorderingen, exclusiviteit van het probleem (dus geen fysieke of emotionele problemen), vertraagde taalontwikkeling, disharmonisch begaafdheidsprofiel en erfelijke basis.

In de behandeling komen onder andere de volgende onderdelen aan de orde: een voorbereidende taaltraining (fonologie), voorbereidend lezen, tempo lezen, zinnen lezen en begrijpend lezen. Hierbij wordt uitgegaan van de capaciteiten van het kind. Van groot belang is dat het programma stap voor stap wordt opgebouwd. Ook moet er plaats voor herhaling zijn. Het kind moet bewust regels aanleren zodat het zijn problemen kan compenseren.

De eerste conclusies van dit onderzoek zijn dat, ondanks positieve vorderingen, de achterstand niet is afgenomen. Wel laten kinderen met de minste achterstand (in didactische jaren gemeten) betere vorderingen zien. Het lijkt erop dat trainingen voor het spellen meer effect hebben als er op jonge leeftijd mee wordt begonnen.

Dyslexie (nog) niet te definiëren

J. Fletcher, verbonden aan de medische universiteit van Texas, betoogt in zijn lezing dat de traditionele definitie, net als andere definities, hypothetisch is. Het is mogelijk om mensen te identificeren als dyslectici maar het is (nog) niet mogelijk om dyslexie te definiëren.

De traditionele definitie gaat ervan uit dat de prestaties bij leesvaardigheden niet overeen komen met het intelligentieniveau van de desbetreffende persoon. Wanneer iemand een laag intelligentieniveau heeft en ook leesstoornissen, zou deze in dit geval geen dyslexie hebben maar algemene leerproblemen. Iemand wordt in dit geval een zwakke lezer genoemd.

Uit zijn onderzoek blijkt dat er geen basis is om leeszwakte en dyslexie te scheiden. Een definitie van dyslexie moet volgens hem dus niet verbonden worden aan het intelligentieniveau.

Het voortgezet onderwijs

In een parallelsessie worden vier korte lezingen gehouden over diagnostiek en behandeling in het voortgezet onderwijs. Opvallend is

het verschil in presentatie van de lezingen. R.Kleynen en A.J. van Berkel, beiden afkomstig van het Centrum Taalleerproblemen/lerarenopleiding Vrije Universiteit in Amsterdam, houden levendige voordrachten. Dit in tegenstelling tot D.E.Bron en F.Buijs, die hun voordracht van het papier lezen.

R.Kleynen beschrijft een onderzoek, waarin ze bezig is een spellingsstrategie-profiel van zwakke lezers en spellers vast te stellen. Dit doet ze met behulp van (psycho)linguistisch en neuropsychologische onderzoeksmethoden. Doel is na te gaan wat het verband is tussen verschillende typologieën van dyslexie en wat dat voor een gevolgen heeft voor de begeleiding van lees- en spellingzwakke leerlingen.

In haar lezing vertelt ze, hoe ze onderzoekt welke spellingsstrategie iemand overwegend hanteert. Zwakke spellers blijken vaak een voorkeurstrategie te hanteren. Sommigen passen overwegend een fonologische strategie toe terwijl anderen de voorkeur geven aan regel- of woordbeeldstrategie. Wanneer Kleynen een strategieprofiel heeft vastgesteld, waarin staat welke strategieën in welke mate gebruikt en beheerst worden, gaat ze na welke strategieën (verder) ontwikkeld of blijvend gestimuleerd moeten worden.

Ondanks het feit dat het vaststellen van een spellingsstrategie-profiel veel tijd vergt, levert het uiteindelijk toch een tijdsbesparing op, volgens Kleynen. Het wordt helderder waar en in welke mate fouten gemaakt worden voordat er een handelingsplan wordt opgesteld. Daarbij is het uiteindelijke doel een betere onderbouwing te verkrijgen van de verschillende typen dyslexie.

A.J. van Berkel is oorspronkelijk docente Frans en Engels. In de praktijk blijkt dat bij de vreemde talen niet systematisch aandacht wordt besteed aan het leren van de spelling. Waarschijnlijk leren veel leerlingen de spelling van een vreemde taal door inprenting. Leerlingen met spellingsmoeilijkheden vergeten deze ingeprente woorden snel. Zij zouden geholpen kunnen worden als ze zich bewust zijn van de systematiek en de spellingsmoeilijkheid. Docenten zouden deze leerlingen strategieën kunnen aanreiken om met spellingsproblemen om te gaan.

In haar lezing laat Van Berkel zien hoe het mogelijk is spelfouten in te delen volgens: klank-tekencoppeling die klankzuiver is, klank-tekencoppeling die met een regel vastgesteld kan worden, of klank-tekencoppeling die etymologisch bepaald is. Van Berkel geeft er net als Kleynen de voorkeur aan fouten eerst zo objectief mogelijk te analyseren en vervolgens pas te interpreteren. Daarna kan een handelingsplan worden opgezet.

D.E.Bron, verbonden aan de Ortho Pedagogen Praktijk Utrecht, geeft in haar lezing de rol van de orthopedagoog weer bij het signaleren, diagnostiseren en behandelen van leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Signaleren en diagnostiseren kunnen, volgens haar, grotendeels door (gespecialiseerde) leerkrachten en/of remedial teachers gedaan worden. In de praktijk blijkt echter dat bij veel leerkrachten hiervoor de kennis ontbreekt. In situaties waarbij het de vraag is of psychodiagnostisch onderzoek noodzakelijk is, zal in ieder geval een specialist ingeroepen moeten worden. Deze situaties kunnen zijn: wanneer er ernstige lees- en/of spellingsproblemen blijken, wanneer aangeboden remediale hulp niet aanslaat, wanneer er hardnekkige problemen met vreemde talen zijn en/of wanneer zich gedrags- en/of emotionele problemen voordoen.

Bij een psycho-diagnostisch onderzoek wordt nagegaan wat de oorzaak is van de problemen en waarom remediale hulp niet werkt. De intelligentie, taalontwikkeling, lees- en spellingsproblemen en persoonlijkheid worden onderzocht. Daarnaast wordt een reconstructie van de voorgeschiedenis gemaakt, waarbij onder andere gekeken wordt naar de algemene ontwikkeling, schoolgeschiedenis, ziekten en erfelijkheid.

Volgens Bron is het belangrijk dat eventuele dyslexie geconstateerd wordt omdat het een handicap is, die begeleiding nodig heeft. Voor een leerling is het van belang om te weten wat de oorzaak is van zijn problemen.

Ook geeft Bron in haar lezing aan wat docenten in het algemeen zouden kunnen doen: op de hoogte zijn van de problemen, leerstof structureren, extra aandacht geven bij leesopdrachten, feedback geven op gemaakt werk en geen spelfouten aanstrepen in andere opdrach-

ten dan spellingsopdrachten. Daarnaast moet de school een beleid ontwikkelen waarin de organisatie ten aanzien van signaleren, diagnosticeren, remediëren en behandelen is geregeld. De remedial teacher en de orthopedagoog moeten hierin een vaste plaats krijgen, volgens Bron.

F. Buijs-Tolsma is verbonden aan de sectie Leerstoornissen van de Vakgroep Pedagogiek in Utrecht. Zij is bezig met een onderzoek naar de invloed van leraargedrag op taakgedrag van leerlingen, die moeite hebben met het bereiken van leerdoelen. De kern van het onderzoek bestaat uit het ontwikkelen van een afstemmingsstrategie voor leerkrachten.

Deze strategie is bedoeld om de instructie van leerkrachten aan zwakke leerlingen te verbeteren. In het basis- en speciaal onderwijs is gebleken dat leerlingen, die begeleiding krijgen volgens de afstemmingsstrategie, betere resultaten verkrijgen. Momenteel wordt onderzocht in hoeverre dat voor het voortgezet onderwijs geldt.

Basis- en speciaal onderwijs

In deze parallelsessie worden drie onderzoeken gepresenteerd, waarvan ik er twee kort hieronder zal weergeven.

G. Spyer, verbonden aan de Vakgroep Kinderen Jeugdpsychologie van de Vrije Universiteit in Amsterdam, doet onderzoek naar behandelingen vanuit neuropsychologisch perspectief. Ze gaat uit van het balansmodel van Bakker.² Bakker heeft twee soorten behandelingen ontwikkeld: de hemisfeer-specifieke behandeling en de hemisfeer-alluderende behandeling. Spyer gaat in haar lezing in op de hemisfeer-specifieke behandeling. Dit houdt in dat de behandeling gericht is op het activeren van de zwakkere hemisfeer. Daarbij onderzoekt ze ook onderzoek of het farmaceutische medicijn Piracitam, eventueel in combinatie met de hemisfeer-specifieke therapieën, resultaat heeft. Het lijkt erop dat het geïsoleerd gebruik van dit medicijn niet zinvol is, maar in combinatie met een therapie wel effect heeft.

Spyer kan slechts zeer voorlopige resultaten geven waaruit blijkt dat de leessnelheid van *p*-dyslectici iets omhoog is gegaan. Het gevolg

is wel dat er meer fouten worden gemaakt, kenmerkend voor het gebruik van strategieën van de linker hemisfeer.

R. Yap, verbonden aan de sectie Pedagogiek van de Vrije Universiteit in Amsterdam, doet onderzoek naar computergestuurde remediëring van dyslectici. Het doel van deze remediëring is het efficiënter maken van het woordverwerkingsysteem bij zeer zwakke lezers. Dit gebeurt door het steeds sneller aanbieden van subwoordeenheden die een lezer moet herkennen (bij voorbeeld 'ze' uit het woord 'deze'). Het aanbieden gebeurt auditief, visueel of in een combinatie van beide. De lezer moet na de aanbieding van een subwoordeenheid en een vraag op een JA/NEE-knop drukken waarna de lezer kan zien of het goed of fout is gedaan. Het onderzoek wordt gedaan met kinderen die gemiddeld 10 jaar oud zijn en een leesachterstand van minstens twee jaar hebben.

De conclusies zijn dat op alle taken vooruitgang wordt geboekt, behalve op de taken met pseudo-woorden. De vooruitgang geldt alleen als er op alle aspecten van woordkennis getraind wordt. Het programma kan gebruikt worden in het leesonderwijs en heeft als voordeel dat kinderen er individueel mee aan de slag kunnen. Het eist naast snelheid ook nauwkeurigheid van de gebruikers.

Praktisch nut

Tijdens een lezing van A. van der Leij, werkzaam bij de sectie Speciale Pedagogiek aan de Vrije Universiteit in Amsterdam over het computerprogramma COPAL, werd vanuit het publiek de vraag gesteld wanneer dit computerprogramma, waar de vragensteller al in meerdere presentaties op vorige conferenties naar had horen verwijzen, op de markt zou verschijnen. Het antwoord daarop luidde dat dit nog wel enige tijd zou kunnen duren en dat het hier een wetenschappelijk project betrof dat niet zozeer een commercieel doel had.

Na deze vraag en de zoveelste, met ingewikkelde schema's op *sheets* begeleide presentatie over opzet, uitvoering en uitkomsten van een onderzoek, vroeg ik mij af wat het praktisch nut voor niet-wetenschappers was van deze conferentie. De subtitel van deze conferentie

gaf aan dat de aandacht op de conferentie uitging naar diagnostiek, behandeling en onderzoek. De tweede helft van de doelstelling (een bijdrage leveren aan de verbetering van de hulpverlening) en de brede doelgroep van de conferentie, waaronder veel ouders en docenten, deed me vermoeden dat er naast presentaties over onderzoek, ook praktische informatie zou komen voor (aankomende) leerkrachten in het basis en voortgezet onderwijs. Persoonlijk miste ik dit aspect op deze conferentie. Als niet-wetenschapper vond ik de uitvoerige presentaties over onderzoek soms te vergaand.

Dit alles neemt niet weg dat het een indrukwekkende conferentie was, waar me duidelijk is geworden welk een groot probleem dyslexie is voor dyslectici zelf, ouders, (gespecialiseerde) leerkrachten en de wetenschap. Een conferentie waardoor ik op de hoogte raakte van ontwikkelingen op orthodidactisch, neurologisch en neuropsychologisch terrein, maar ook van de ervaringen van ouders met dyslectische kinderen.

Een ouder verzekerde me dat leerkrachten ondanks hun 'onkunde' veel zouden kunnen doen voor dyslectici. Daarom de volgende keer misschien een meer praktische conferentie voor niet-wetenschappers?

Noten

- 1 De Stichting International Dyslexia Association bestaat uit twee nationale en twee internationale organisaties. Dit zijn de European Dyslexia Association (EDA) (een overkoepelende beweging van Europese ouderverenigingen), de International Academy for Research in Learning Disabilities (IARLD), de Stichting Dyslexie en de oudervereniging Balans.
- 2 Bij de meeste mensen is de linker hersenhelft (hemisfeer) gespecialiseerd in taal en de rechter in visueel-ruimtelijke taken. Bakker neemt aan dat in de vroege taalontwikkeling een kind voornamelijk de rechterhemisfeer en bijbehorende strategieën gebruikt. Bij de overgang van aanvankelijk naar meer gevorderd lezen (op zeven- à achtjarige leeftijd), zal het meer de linkerhemisfeer plus bijbehorende strategieën gaan gebruiken. Bij dyslectici zou de overgang van de rechterhemisfeer naar de linkerhemisfeer niet goed verlopen.

Bakker onderscheidt twee typen dyslexie. Bij

het P-type dyslexie is de overgang naar de strategieën van de linkerhemisfeer niet gemaakt. Dit uit zich in het blijvend spellend lezen, het maken van tijdconsumerende 'fouten' (haperingen/herhalingen) en het zeer nauwkeurig lezen. Dyslectici zijn dan blijven steken in het gebruik maken van strategieën van de rechterhemisfeer. Bij het L-type dyslexie is daarentegen de overgang naar de linkerhemisfeer te snel gemaakt. Dyslectici hebben zich dan de strategieën van de rechterhemisfeer niet eigen gemaakt en gebruiken uitsluitend de strategieën van de linkerhemisfeer. Dit uit zich in: snel lezen, substantieve fouten (weglatingen/toevoegingen) en radend lezen.

De meerderheid van de dyslectici kan onderverdeeld worden in deze twee typen dyslexie. Het model is daarom bruikbaar om er behandelingen mee af te stemmen.